

ZBORNİK RADOVA

Javni i politički život bez diskriminacije

OSI

učestvuju i odlučuju

Zbornik radova

Javni i politički život bez diskriminacije

IZDAVAČ:

Centar za razvoj nevladinih organizacija (CRNVO)

ZA IZDAVAČA:

Zorana Marković

AUTORKA:

Bojana Knežević

DIZAJN:

Centar za razvoj nevladinih organizacija (CRNVO)

Zbornik je pripremljen u okviru projekta „OSI učestvuju i odlučuju“, koji realizuje Centar za razvoj nevladinih organizacija uz finansijsku podršku Ministarstva pravde, ljudskih i manjinskih prava.

Stavovi izraženi u ovom zborniku isključiva su odgovornost Centra za razvoj nevladinih organizacija i ne odražavaju nužno stavove Ministarstva pravde, ljudskih i manjinskih prava.

Podgorica, jun 2021.

UVOD

Zbornik „Javni i politički život bez diskriminacije” je nastao kao rezultat projekta „OSI učestvuju i odlučuju”, koji je Centar za razvoj nevladinih organizacija (CRNVO) realizovao uz finansijsku podršku Ministarstva pravde, ljudskih i manjinskih prava. Ovaj projekat ima za cilj da doprinese jednakom društvu bez diskriminacije koje je zasnovano na demokratskim principima, dok je specifični cilj projekta unaprijeđen položaj OSI i OOSI za aktivno učešće u javnom i političkom životu. Projekat je namijenjen raznovrsnoj i bogatoj strukturi korisnika, pri čemu su direktni, odnosno primarni korisnici predstavnici/e organizacija osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori, osobe sa invaliditetom i predstavnici/e institucija koje djeluju u ovoj oblasti. Aktivnosti koje su sprovedene u okviru ovog projekta obuhvataju: Istraživanje o ulozi OOSI u poboljšanju položaja lica sa invaliditetom, Tri panel debate na temu *Uloga OOSI u poboljšanju položaja lica sa invaliditetom*; Trodnevnu obuku za OOSI na temu *Javno zastupanje u cilju rješavanja problema u oblasti OSI*, 4) Trodnevnu obuku za OOSI na temu *Pisanje projekata*; Tri trodnevne obuke za OSI na temu *Učešće u političkom i javnom životu bez diskriminacije*; kao i objavljivanje zbornika radova OSI *Javni i politički život bez diskriminacije*.

UČEŠĆE OSOBA SA INVALIDITETOM U JAVNOM I POLITIČKOM ŽIVOTU

Učešće svih građanki i građana Crne Gore u javnom životu definisano je i garantovano brojnim zakonima, odnosno izvodi se iz drugih prava i sloboda zagwarantovanih Ustavom, kao što su pravo na pristup informacijama, pravo na lokalnu samoupravu, biračko pravo, sloboda misli, savjesti i vjeroispovjesti, pravo predlaganja zakona, pravo podnošenja prijedloga za

raspisivanje državnog referenduma, sloboda izražavanja, sloboda udruživanja, pravo na zdravu životnu sredinu, itd. Posebno je važno naglasiti da iako se zakonom i Ustavom zabranjuje bilo koja vrsta diskriminacije prema osobama sa invaliditetom, ipak postoje brojni primjeri diskriminacije ili isključivanja OSI iz procesa donošenja odluka ili učešća u javnom životu.

Postoje brojni mehanizmi koji građanima i građankama omogućavaju učešće u javnom životu, a neki od njih su:

Informisanje građana predstavlja jedan od najznačajnijih mehanizama građanskog učešća u vršenju poslova i donošenju odluka kako na nacionalnom, tako i na lokalnom nivou. Informisanje je zapravo preduslov građanskog aktivizma i osnova za sve druge oblike građanskog učešća. Objavljivanjem informacija obezbjeđuje se pravo javnosti da zna informacije koje su u posjedu organa vlasti, u cilju vršenja demokratske kontrole vlasti i ostvarivanja ljudskih prava i sloboda.

Javna rasprava je jedan od ključnih i najčešće korišćenih mehanizama za uključivanje javnosti u procese donošenja zakona i strategija. Javna rasprava obuhvata dvije faze: konsultovanje zainteresovane javnosti (organa, organizacija, udruženja i pojedinaca) u početnoj fazi pripreme zakona, odnosno strategije i javnu raspravu o tekstu nacrtu zakona, odnosno strategije. U slučajevima kada se javna rasprava sprovodi organizovanjem okruglih stolova, tribina i sl. ministarstvo mora da vodi računa da prostorije u kojima se organizuje javna rasprava budu pristupačne licima sa invaliditetom. Takođe, ukoliko se tekst nacrtu zakona, odnosno strategije koji je predmet javne rasprave neposredno odnosi na prava, obaveze i pravne interese lica sa poremećajima sluha i govora, odnosno lica sa oštećenim vidom, ministarstvo će

omogućiti da se javna rasprava sprovede uz upotrebu gestovnog govora, odnosno da tekst nacрта zakona, odnosno strategije bude dostupan u audiotonskom zapisu ili na Brajevom pismu.

Jedan od veoma važnih mehanizama građanskog učešća u kreiranju nacionalnih javnih politika je i učešće predstavnika nevladinih organizacija u **radu radnih grupa i drugih radnih tijela** koje obrazuju organi državne uprave. Nevladine organizacije zapravo predstavljaju grupe građana udruženih s ciljem ostvarivanja zajedničkih interesa i rješavanja zajedničkih problema. Radne grupe i druga radna tijela formiraju organi državne uprave radi sagledavanja pitanja od zajedničkog interesa ili za normativno uređivanje odgovarajućih pitanja.

Jedan od glavnih mehanizama razvoja demokratije u modernim uslovima, koji u velikoj mjeri podstiče građansku participaciju, a samim tim i snažnije građansko društvo jeste tzv. **“elektronska demokratija”**. Na portalu eUprave www.euprava.me razvijena je posebna stranica eParticipacija (<http://www.euprava.me/eparticipacije>), koja predstavlja elektronski servis za javne rasprave E-PARTICIPACIJA 19 na strateška dokumenta i zakone koje donosi Vlada Crne Gore. Ovaj servis objezbjeđuje proaktivno učešće građana u kreiranju zakona i strategija, odnosno u donošenju odluka bitnih za njihov život i život društvene zajednice, bez fizičkog prisustva.

Na **lokalnom nivou** takođe postoje mehanizmi u okviru kojih OSI, ali i svi građani i građanke, mogu učestvovati u javnom životu:

Inicijativa je akt kojim građani kod organa lokalne samouprave pokreću rješavanje određenih pitanja za koja su zainteresovani. Građani imaju pravo da pokrenu inicijativu radi razmatranja i

odlučivanja o određenim pitanjima koja su od interesa za lokalno stanovništvo. Najčešća pitanja predviđena statutima opština, povodom kojih građani imaju pravo da pokrenu inicijativu su: razvoj i zaštite životne sredine; bolje informisanje; razvoj sporta; razvoj kulture i umjetnosti, izgradnja infrastrukturnih objekata; i druga pitanja za koja se može podnijeti građanska žalba i peticija.

Jedan od osnovnih oblika neposrednog učešća građana na lokalnom nivou je i **zbor građana**. Zakonom o lokalnoj samoupravi propisano je da zbor građana, većinom glasova prisutnih građana usvaja zahtjeve i predloge i upućuje ih nadležnom organu. Način sazivanja zbora građana, način rada i odlučivanja uređuje se statutom ili posebnim aktom opštine.

Jedan od najznačajnijih mehanizama učešća građana u procesu odlučivanja na lokalnom nivou je **referendum**. Radi izjašnjavanja građana o određenim pitanjima iz nadležnosti opštine može se raspisati referendum za teritoriju opštine (opštinski referendum) ili za dio teritorije opštine (mjesni referendum).

Pored oblika neposrednog odlučivanja i izjašnjavanja, građani mogu učestvovati u ostvarivanju lokalne samouprave i putem **peticija, prijedloga i žalbi**, u skladu sa statutom opštine. Svako ima pravo da podnese građansku žalbu ili uputi peticiju organima lokalne samouprave, kao i da od organa traži obavještenja iz njihovog djelokruga rada.

Kada je riječ o učešću OSI u političkom životu, postoji veliki broj normativnih nedostataka koje je potrebno ispuniti kako bi se omogućilo nesmetano učešće osoba sa invaliditetom i u ovom segmentu.

Brojni međunarodni i domaći zakonodavni okviri definišu učešće OSI u političkom životu, kao što su:

Konvencija UN o pravima osoba s invaliditetom, gdje je posebno važan član 9 koji definiše obaveze i pravo na pristupačnost fizičkog okruženja, usluga, informacija i komunikacija, i saobraćaja. Pristupačnost se, po Konvenciji, odnosi na omogućavanje samostalnog života i potpunog učešća u životu zajednice, kako u urbanim tako i u ruralnim sredinama. Pristupačnost, takođe, podrazumijeva elektronske usluge i službe, natpise na Brajevom pismu i u lako čitljivom formatu, vodiče, čitače i prevodioce na gestovni jezik kako bi olakšali pristup informacijama, zgradama i drugim objektima otvorenim za javnost.

Zakon o izboru odbornika i poslanika definiše da odbornike i poslanike biraju i pravo da budu birani za odbornika i poslanika imaju građani koji imaju crnogorsko državljanstvo i koji su upisani u birački spisak u skladu sa zakonom kojim se uređuje birački spisak na osnovu opšteg i jednakog biračkog prava, na slobodnim i neposrednim izborima, tajnim glasanjem, u skladu sa ovim zakonom. Međutim, u zakonu se navodi da pravo da bira i da bude biran za poslanike i odbornike ima građanin sa, navršениh 18 godina koji je poslovno sposoban i koji ima prebivalište u Crnoj Gori, odnosno opštini najmanje dvije godine, odnosno šest mjeseci prije dana održavanja izbora. Isto tako predsjednik, sekretar, imenovani i opunomoćeni članovi organa za sprovođenje izbora i njihovi zamjenici mogu biti samo lica koja imaju biračko pravo. S obzirom na to da u Crnoj Gori postoji više stotina osoba sa invaliditetom kojima je oduzeta poslovna sposobnost, ovaj zakon predstavlja grubi oblik diskriminacije osoba s invaliditetom.

Posebno je problematično pravo OSI da biraju, budući da biračka mjesta treba da budu pristupačna za osobe s fizičkim invaliditetom, odnosno da imaju adekvatan pristup biračkom mjestu, što u praksi nije slučaj. Na svakom biračkom mjestu trebale bi se naći brošure odštampane Brajevim pismom, tako da osoba oštećenog vida može na biračkom mjestu da se upozna sa sadržajem glasačkog listića, što takođe u praksi nije slučaj.

Potrebno je dopuniti i izmijeniti postojeće zakone i pravilnike kako bi se omogućilo nesmetano učešće OSI u političkom životu i kako bi svaka osoba mogla u potpunosti uživati sva prava koja se tiču ove oblasti.

**PRIČE OSOBA SA
INVALIDITETOM O
JAVNOM I
POLITIČKOM ŽIVOTU
BEZ DISKRIMINACIJE**

1.

Kao neko ko ima 19 godina, i ko sa invaliditetom živi isto toliko, želim da kažem par stvari.

Cerebralnu paralizu, od koje bolujem nikada nisam posmatrala kao bolest. Sa moje tačke gledišta, ona je samo privremeno stanje, koje će se promijeniti uz dovoljan rad i trud. Tako je sada vidim.

Ali, na samom početku moje borbe, mislila sam da će mi predstavljati veliku prepreku. Da li ću zbog kolica koja su sastavni dio mene moći da nađem prijatelje? Da li ću moći da uradim sve šta želim? To su bila jako česta pitanja u mojoj glavi.

Da pojednostavim, nekada sam se svoje bolesti plašila, danas sam joj zahvalna.

Možda čudno zvuči, ali je istina. Zahvalna sam svom invaliditetu. Osnažio me je, pomogao mi je da život i ljude više cijenim.

Danas se slobodno i glasno smijem, bez bojazni od toga kako će to drugi shvati i doživeti. A to možemo svi. Imamo priliku za sve. Priliku da se školujemo, idemo na koncerte, festivale, i sve ostale događaje.

Ima još segmenata na kojima trebamo poraditi, i koji se trebaju popraviti. Ali, smatram da treba da se počne od malih stvari. Upravo zato sam i pristala da budem dio ove priče i napišem svoju kratku priču.

Saša Komarica

2.

Uključivanje u zajednicu je koncept života koji se širom svijeta primjenjuje u kontekstu invaliditeta. On podrazumijeva izražavanje slobode izbora i kontrole nad odlukama koje utiču na nečiji život, sa maksimalnim nivoom samoopredjeljenja i međuzavisnosti u okviru društva kao cjeline, međutim u ostvarivanju i korišćenju prava javne i političke participacije, osobe sa invaliditetom susrijeću se sa brojnim barijerama u okruženju, zavisno od pojedinih ličnih svojstava, odnosno vrsta invaliditeta. Kao osoba s invaliditetom od tinejdžerskih dana sam se uključila u rad više nevladinih organizacija čiji rad ima za cilj inkluzivnost osoba s invaliditetom u zajednicu što je uticalo na moj dalji razvoj.

Nakon studija profesionalnu afirmaciju započinem kroz organizacije koje se bave javnim zastupanjem osoba s invaliditetom. Kroz svakodnevni rad i komunikaciju, kako sa korisnicima usluga (osobe s invaliditetom) tako i sa institucijama na nacionalnom i lokalnom nivou stekla sam sliku o (ne)zastupljenosti osoba s invaliditetom u sferi javno-političkog djelovanja. Osobe sa invaliditetom u javnom životu zastupljene su uglavnom kroz sopstvene organizacije i modele zagovaranja njihovih prava, dok je politička participacija još uvijek na prilično niskom nivou. Jedan od razloga jesu barijere sa kojima se suočavaju osobe s invaliditetom. Lično sam diskriminisana prilikom ostvarivanja biračkog prava, jer mi je onemogućen samostalan pristup kako biračkom mjestu tako i biračkoj kabini. Takođe, poznati su mi slučajevi drastičnijih primjera diskriminacije što može djelovati destimulišuće za osobe s invaliditetom.

U našem javnom životu, osobe s invaliditetom se susrijeću s mnogim barijerama koje postavljaju društva u kojima živimo.

Mi kao osobe s invaliditetom trebamo ličnim primjerom i angažmanom u svim oblastima života da podstaknemo veću inkluzivnost cjelokupne populacije osoba s invaliditetom u društvenu zajednicu kako bi se podigla svijest svih društvenih aktera o važnosti integracije OSI.

Poznavanje prava osoba s invaliditetom, informisanost o istim, kao i mentalno osnaživanje je ključno za svakog pripadnika ove populacije kako bi se uključio u javni život bez obzira na izazove koje to donosi.

Angažujući se u javnom zastupanju osoba s invaliditetom naučila sam da osobe s invaliditetom treba da budu uključene u sve faze donošenja odluka o sopstvenom životu.

Vođena ovom spoznajom pokušala sam i uspjela svoju dalju karijeru nastaviti u javnom sektoru kroz oblast kulture gdje sam naišla na povjerenje u moje profesionalne sposobnosti što je pozitivno uticalo na moje profesionalno napredovanje.

Moj dosadašnji profesionalni put kao i drugi pozitivni primjeri uključenosti daju nadu da se kroz pravedno i odgovorno društvo može omogućiti svim ljudima uslove da žive dostojanstveno i imaju jednake mogućnosti, da ravnopravno, bez ikakve diskriminacije učestvuju u društvenom, ekonomskom, političkom i kulturnom životu zajednice. Da bi društvo bilo pravno i demokratsko, a time i bez diskriminacije, treba jačati svijest osoba s invaliditetom o važnosti integracije u svim oblastima života jer kako reče Nik Vujičić "Zapamtite – akcija izaziva reakciju. Kada ste u iskušenju da napustite svoje snove, natjerajte sebe da pokušate još samo jedan dan, jednu nedjelju, još jedan mjesec, još jednu godinu... Bićete iznenađeni onim što se dešava kada konstantno odbijate da odustanete."

Ivana Janković

3.

Trenutak kada sam saznao da imam bolest koja je progresivna, koja me čini osobom sa invaliditetom, bio je u najmanju ruku šokantan. Nisam znao šta me čeka, kakav će biti moj život posle tog saznanja, šta će reći moja porodica, da li će se brinuti.

Radi njih sam pokušao da budem jak, ali taj šok trajao je godinama. Ipak, nisam dozvolio da me bolest definiše. Shvatio sam da moram biti pozitivan, da moram jačati svoj um i razmišljati pozitivno, jer u suprotnom dajem bolesti da pobijedi. Pomislio sam na svoju porodicu, ženu, djecu, roditelje, i znao da moram živjeti kao i do tada, ako ne i još bolje.

I to sam i učinio, udahnuo sam život punim plućima i živim ga kvalitetnije nego prije svoje bolesti. Radim, bavim se raznim sportovima, član sam nekoliko udruženja koja se bave sportom, pravima zaposlenih i umjetnošću, kvalitetno provodim vrijeme sa porodicom, putujem i uživam u svakom danu.

Iako mi razni zakonu omogućavaju veliki broj benefita koje imam kao osoba sa invaliditetom, kao što su besplatan parking, razni popusti ili besplatne usluge, benefiti koje imamo i poslodavac i ja, smatram da Crna Gora ima potencijala da uradi još mnogo toga za osobe sa invaliditetom.

Ipak, moramo krenuti i od edukacije građana, jer oni bi prvo trebalo da prepoznaju značaj prava koja se moraju dati osobama sa invaliditetom, da bi se ta prava mogla i adekvatno primjenjivati. Zato pozivam sve da budu obzirni i da shvate da je život samo jedan i da nas ništa ne treba spriječiti da ga živimo punim plućima, pa ni invaliditet.

Dejan Knežević

4.

Dok sam odrastala, puno puta sam čula jako pogrdne riječi o sebi kao osobi sa invaliditetom. To sam slušala kroz školovanje, kad bih se kretala gradom, kada bih pošla u prodavnicu itd. Pitala sam se šta nije u redu sa mnom, zbog čega me nazivaju takvim imenima, zbog čega čujem šaputanje kad god prođem pored nekoga. To je dovelo do toga da sam se potpuno povukla u sebe i pala sam u neku vrstu depresije. Odlučila sam da pomoć potražim kod psihologa i da pokušam da prevaziđem sve te probleme koji su se skupljali u meni godinama.

Posle više mjeseci stalnog rada na sebi, uspjela sam. I dalje su me pratili neki strahovi, ali sam shvatila da je moja snaga veća od riječi i pogleda nepoznatih ljudi. Odlučila sam da upišem fakultet što je bila najbolja odluka koju sam mogla da donesem. Tamo sam po prvi put stekla prijatelje koji su me vidjeli iza mog invaliditeta i kojima nije važno što mi je cijela strana tijela skoro paralisana. Po prvi put sam iskusila kako je to ići na kafu sa nekim, pričati o tome kako sam provela dan, kako je kad ti neko pomaže da naučiš lekciju i da ostvariš najbolji rezultat.

Srećna sam što sam našla prijatelje za cijeli život i poručujem svima da potraže stručnu pomoć kada god se ne osjećaju dobro fizički, ali i psihički, jer će uz nju uspjeti da prebrode sve poteškoće i da učine život kvalitetnijim. Meni je to pomoglo da nađem prijatelje za cijeli život!

Jovana B.

5.

Ja sam osoba sa invaliditetom od rođenja i mogu reći da se situacija sa pravima OSI mnogo poboljšala u odnosu na prije 10 ili 15 godina. Tada je bilo teško ostvariti prava na poslu ili u nekoj drugoj sferi, već smo često bili diskriminirani ili su na nas gledali kao manje važne građane. Zahvaljujući organizacijama koje se bave pravima osoba sa invaliditetom, puno toga je urađeno na ovom polju. Počevši od zdravstvene zaštite, preko besplatnog visokog obrazovanja, do prava na radnom mjestu, sve je sada mnogo pristupačnije.

Uprkos naporima ovih organizacija i pojedinaca, postoje neke oblasti gdje naša prava nisu u potpunosti regulisana, kao što je pravo da glasamo na izborima. Na svakim izborima imam teškoće da ostvarim ovo pravo, jer moje biračko mjesto nije pristupačno za mene. Uvijek mi je potrebna pomoć drugih glasača da pristupim svom biračkom mjestu i tako ostvarim svoje pravo da glasam, ali i svoju građansku dužnost.

Ovaj problem je prisutan i u brojnim ustanovama i institucijama, pa smo tako diskriminirani i spriječeni da učestvujemo u kulturnim i drugim rekreativnim aktivnostima. Posebno mi je žao kada ljeti ne mogu da biram na koju plažu želim da idem, nego mogu samo na njih nekoliko kojima mogu da pristupim. Iako zakupci plaza imaju obavezu da je prilagode osobama sa invaliditetom, ovo se uglavnom ne dešava.

Zato se nadam da će svi direktori institucija i ustanova, svi odgovorni ljudi na pozicijama, vlasnici kafića i restorana, plaža, razumjeti koliko je važno da omogućе pristup osobama sa invaliditetom kako bismo i mi mogli da uživamo u slobodnim aktivnostima bez ograničenja i diskriminacije.

Maja Stamatović

6.

Ja nisam osoba sa invaliditetom, ali jesam majka jedne djevojčice koja ima određene smetnje u razvoju. To nismo znali sve dok nije napunila 4 godine kad sam primijetila da ima probleme sa govorom, pa smo je povelu kod logopeda. Tada smo dobili preporuku da posjetimo još neke ljekare i stručnjake i dobili smo dijagnozu F83 – Disharmonični razvoj. To nam je u početku bio veliki šok, ali smo ubrzo shvatili da moramo da damo sve od sebe da joj pružimo najbolju njegu i pomoć.

Nažalost, u Crnoj Gori su liste čekanja duge i tretmani sa defektolozima, logopedima i ljekarima jako rijetki, pa smo pomoć morali da potražimo u Beogradu. Nije nam bilo lako u početku, da se preselimo u novi grad, upustimo se u nešto novo, nismo ni znali šta nas očekuje. Tamo smo proveli skoro dvije godine i naučili smo mnoge tehnike kako da svakodnevno radimo sa njom da bi razvijala psihomotoričke sposobnosti. Vratili smo u Crnu Goru i trebalo je da je upišemo u školu. Jako sam se plašila kako će to izgledati, da li je spremna za polazak u školu, da li će je vršnjaci i učiteljica prihvatiti i sve me to kao majku plašilo.

Došao je i taj dan, koji sam dugo sanjala, i moja ćerka je krenula u školu. Isplatilo se sve što smo radili godinama, lijepo se privikla i stekla drugare. Shvatila sam da sam se plašila bez razloga. Naša borba je tek počela, moraćemo još puno da radimo da bi naša ćerka napredovala, ali smo srećni kada vidimo da se sve to isplati i sigurni smo da će imati kvalitetan život i da će učestvovati u svim sferama života kako bude odrastala.

